

Секретар Комисије
мр Срђан Цветковић,

**ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ ЗА
ТАЈНЕ ГРОБНИЦЕ ПОСЛЕ 12. СЕПТЕМБРА 1944.**

ЗА 2010. ГОДИНУ

Београд 2010

САДРЖАЈ

I. УВОД.....	3
ОСНИВАЊЕ КОМИСИЈЕ ЗА ТАЈНЕ ГРОБНИЦЕ	3
КАЛЕНДАР АКТИВНОСТИ У 2010.....	4
II. АРХИВСКА ИСТРАЖИВАЊА И ПОПИС ЖРТАВА.....	6
1. ОКВИРНИ ПРЕСЕК УНЕСЕНИХ ПОДАКА О СТРАДАЛИМ ЛИЦИМА.....	6
2. ЛОКАЦИЈЕ ТАЈНИХ ГРОБНИЦА.....	8
3. ТЕХНОЛОГИЈА ЛИКВИДАЦИЈА.....	14
III. ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА.....	21
1. СНИМАЊЕ ЛОКАЦИЈА И СВЕДОКА.....	21
А) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ.....	21
Б) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У ТИМОЧКОМ ОКРУГУ.....	23
Ц) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У ШУМАДИЈСКОМ ОКРУГУ.....	26
IV. ПРОБНЕ ЕКСХУМАЦИЈЕ.....	28
А) ИЗВЕШТАЈ О ПРОБНОЈ ЕКСХУМАЦИЈИ НА ЛОКАЦИЈИ ПОТОК ЗМИЈАНАЦ, У БОЉЕВЦУ.....	28
Б) ИЗВЕШТАЈ О ТЕРЕНСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНА ПИРОТ, ВЛАСОТИНЦЕ И ЛЕСКОВАЦ.....	31
Ц) ПОДНОШЕЊЕ ЗАХТЕВА ЗА ЕКСХУМАЦИЈУ.....	37
V ПРЕСЕК УРАЂЕНОГ И ДАЉИ ПЛАНОВИ.....	39
VI САРАДНИЦИ.....	40

1) УВОД

ОСНИВАЊЕ КОМИСИЈЕ ЗА ТАЈНЕ ГРОБНИЦЕ ПОСЛЕ 12. СЕПТЕМБРА 1944.

После иницијативе коју је покренуо *Институт за савремену историју* и *Вечерње новости* у акцији *Откопавање истине* Влада Републике Србије донела је на својој седници 9. јула 2009. одлуку о оснивању Државна комисија за проналажење и обележавање свих тајних гробница у којима се налазе посмртни остаци стрељаних после ослобођења 1944. (скраћено *Државна комисија за тајне гробнице убијених од септембра 1944*) са конститутивном седницом одржаном 12. новембра 2009. године. Чланови Државне комисије за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944. су представници државних институција, научних установа и стручњаци из различитих области. Предсеник Комисије је др Слободан Марковић, доцент на Факултету политичких наука у Београду, а секретар је мр Срђан Цветковић, истраживач у Институту за савремену историју.

Циљеви Комисије:

1. Истражити, пронаћи и обележити све тајне гробнице у којима се налазе остаци стрељаних од септембра 1944. Године.
2. Преузети посао лоцирања и обележавања свих гробних места и утврдити тачан број стрељаних лица од септембра 1944. године.
3. Припрема и достављање посебних извештаја о свом раду налазима Влади Републике Србије.

У оквиру Комисије формиран је и Одбор за истраживање и евидентирање тајних гробница са задатком да истражи и прикупи сву доступну документацију у вези са питањем страдања лица 1944. године. У том смислу Влада републике Србије је на седници од 29. априла 2010. донела Одлуку о скидању ознака тајности са докумената из надлежности Владе које се односе на чињенице када, где, како и колико је лица убијено на територији Србије после 12. септембра 1944. године. Други Одбор за ексхумацију на чијем челу је Вељко Одаловић требао би да се позабави питањем ексхумације у одређеном броју случајева као и утврђивањем идентитета жртава.

Седиште Одбора за истраживање и евидентирање тајних гробница после 12. септембра 1944. године је на Институту за савремену историју.

Предвиђено је да се се на истом формира и Архива Комисије и обављају сви оперативни и технички послови које сервисира Институт, а координатор Одбора за евидентирање и истраживање је директор Института за савремену историју проф. др. Момчило Павловић.

КАЛЕНДАР АКТИВНОСТИ КОМИСИЈЕ У 2010.

1 - 30. јун 2009.

Фелтон „Откопавање истине“ Вечерњих новости и Институт за савремену историју иницијатива за оснвање Комисије.

9. јул 2009.

Одлука Владе Србије којим је основана Комисија за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944.

12. новембар 2009.

Конституисање Државне комисије за тајне гробнице после 12. септембра 1944, оснивачка седница.

16 - 17. новембар 2009.

Посета словеначких чланова словеначке Државне комисије др Митје Ференца и Павела Јамника, преношење искустава из истраживања и преузимање модела истраживања.

Децембар 2009.

Усвајање модела пописа жртава и истраживања тајних гробница.
Техничке и кадровске припреме.
Усвајање Статута и Програма рада за 2010.

Јануар – Март 2010.

Попис жртава и локација у Смедеревском округу.
Презентација резултата у Смедеревској Паланци.

Април 2010.

Подизање веб сајта Државне комисије и формирање Информативног центра: е-мајл, телефон, сајт, фејсбук група.
Истраживање локација у Смедеревском округу.
Формирање Локалне комисије за тајне гробнице за Смедеревски округ.

Мај - Јун 2010

Попис жртава у Тимочком Округу.

Истраживање локација тајних гробница у Тимочком округу.

Јун 2010.

- Почине истраживање Архивске грађе БИА предате Архиву Србије
- Од почетка јуна до краја новембра 2010. године, већим делом на основу ове грађе, пописано је око 12 000 лица, комплетирани су окрузи: Смедеревски Тимочки и Јабланички, при крају Нишки, Чачански и Ваљевски, ради се Косово, Пирот, Врање, Крушевац, Пријепоље и други.

Јул 2010.

- Формирање Локалне комисије за тајне гробнице у Зајечару
Презентација резултата у Зајечару и договор о почетку ексхумације.

Август 2010.

Оснивање Локалне комисије у Крагујевцу и снимање локација и сведока у Шумадијском округу.

Септембар 2010.:

- Прва успешна пробна ексхумацја на локацији Поток Змијанац у Бољевцу.
- Подношење Захтева за ексхумацију Вишем јавном тужилаштву у Зајечару.

Октобар 2010.

Завршен попис жртава у Јабланичком округу, снимање локација и сведока.

Презентација рада у Власотинцу и Лесковцу.

Оснивање локалне Комисије у Пироту.

Оснивање Локалне Комисије у Зајечару.

Новембар 2010.

Посета делегације Светског удружења Подунавских Шваба и договор о сарадњи.

Сарадња са Архивом Војводине у вези са преузимањем података о стрељаним лицима 1944-1945.

Разговор о сарадњи са Музејом геноцида.

Децембар 2010.

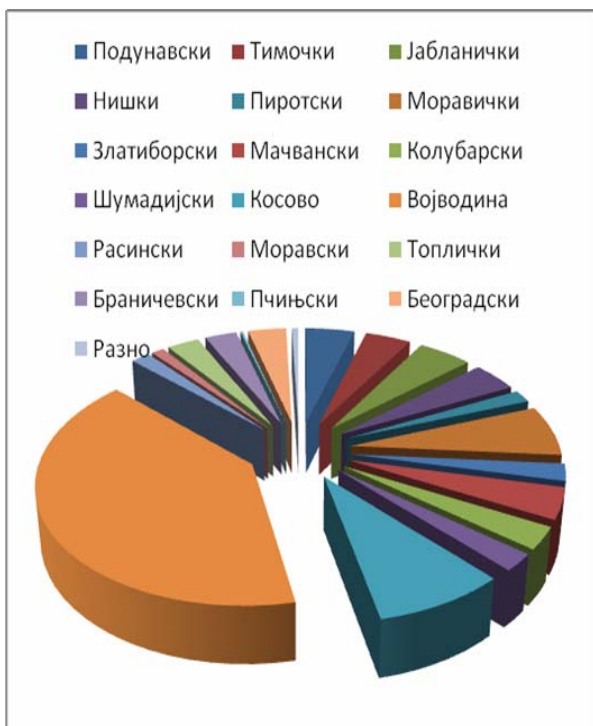
Посета Новом Саду и разговор са покрајинским властима и културним институцијама о помоћи приликом даљег пописа жртава и локација у Војводини.

II) АРХИВСКА ИСТРАЖИВАЊА И ПОПИС ЖРТАВА

Захваљујући ангажовању већег броја сарадника и волонтера из целе Србије и скромној финансијској помоћи Министарства правде републике Србије Комисија је у првој години рада прикупила податке за преко 18.000 страдалих и несталих лица. Поред тога Комисије је уступљена база од око 27.000 страдалих лица коју је пописао Анкетни Одбор Скупштине Војводине, која у наредном периоду треба да буде инкорпорирана и усавршена у јединствену базу података која би била доступна грађанима преко веб сајта Комисије. Подаци о жртвама највећим делом су преузети из Архива Србије тј. (грађе БИА), Архива Југославије, затим локалних Архива Зајечар, Смедеревска Паланка, Смедерево, Чачак, а за територију Војводине највише из Архива Војводине. У Архиву Србије из грађе БИА прегледано је и обрађено око 120 кутија и фасцикли за шест месеци рада. Према годишњим примопредајама: 2004- 66 фасц, 2005 – 3 фасц, 2006- 16 фасц, 2007- 13 фасц, - 2010 - 20фасц. Велики број лица је пописан захваљујући дојавама грађана преко *Инфо-центра* (телефони, веб сајт, е-мејл) на Институту за савремену историју и на основу других секундарних извора (литература, захтеви за рехабилитацију, захтеви за увид у досијеа итд.)

ОКВИРНИ ПРЕСЕК ДО САДА УНЕСЕНИХ ПОДАТАКА О СТРАДАЛИМ ЛИЦИМА

Разно			100	обрађене
ОКРУГ	убијених	несталих	укупно	локација
Подунавски	465	310	775	6
Тимочки	587	139	716	8
Јабланички	739	133	872	5
Нишки			715	
Пиротски			300	2
Моравички			1200	
Златиборски			400	
Мачвански			730	
Колубарски			520	
Шумадијски			400	1
Косово			1600	
Војводина			7000	
Расински			300	
Моравски			200	
Топлички			500	
Браничевски			500	
Пчињски			40	
Београдски			600	1

Напомена: Само прва три округа која су болдирана спадају у ред детаљно обрађених сви остали су само у процесу обраде мање или више одмакли. Недостаје за сад око 40% архивске документације о стрељанима:

1. ПОДУНАВСКИ

	бр.стан. 1948	убијени	нестали	укупно	смртност у промил.	нестали у промил.	укупно
СМЕДЕРЕВО	65068	245	24	269	3	0.3	3,3
ВЕЛИКА ПЛАНА	44787	116	88	20	2,5	2,5	5
СМ. ПАЛАНКА	56964	104	198	302	2	4.1	6,1
УКУПНО	166819	465	310	775	2,5	2,3	4,8

2. ТИМОЧКИ

ЗАЈЕЧАР	КЊАЖЕВАЦ	СОКОБАЊА	БОЉЕВАЦ		УКУПНО
369	210	60	77	УБИЈЕНИ	716
62887	61556	23000	25423	бр.стан. 1948	170 000
6.15	3.5	2.3	3.1	пром.смртности	4.2

3. ЈАБЛАНИЧКИ

	УБИЈЕНИ	укупно у промил.	НЕСТАЛИ	УКУПНО	укупно у промил.
ВЛАСОТИНЦЕ	102	3,1		102	3.1
ЛЕСКОВАЦ	330	3	13	343	3.1
ЛЕБАНЕ	57	2,2	3	60	2.2
МЕДВЕЂА	239	11.6	117	322	17.5

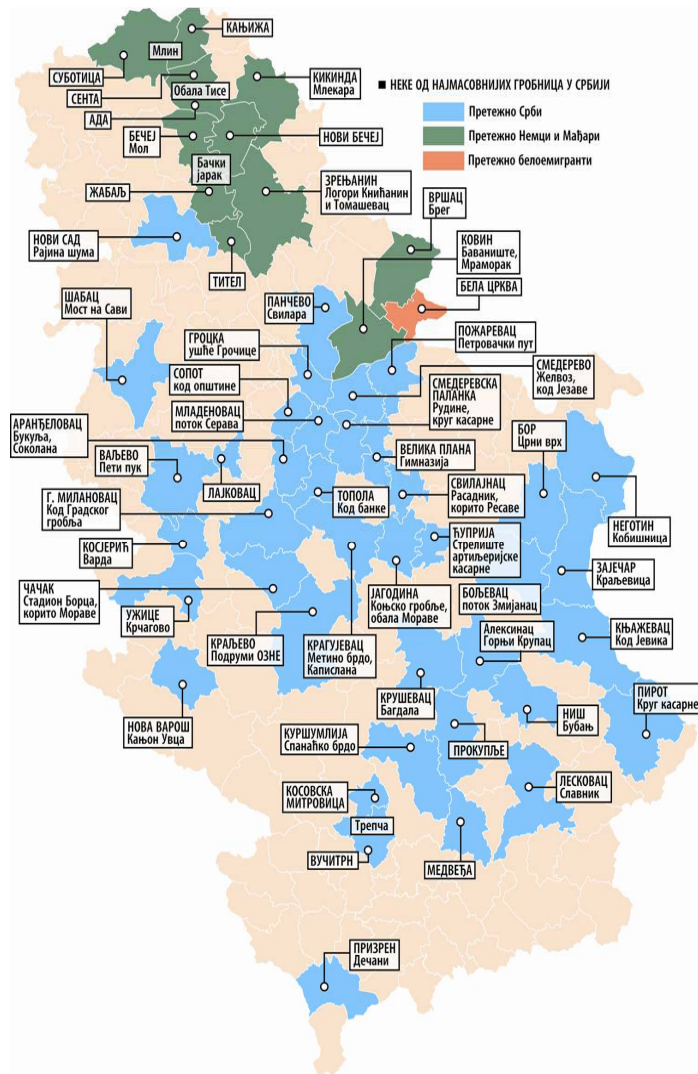
БОЈНИК	18	0,8		16	0.8
УКУПНО	739	3.7	133	844	4.36

Учињен је такође напор да се за формирање *Документационог центра* жртава. У ту сврху је од Министарства правде добијено око 60 регистратора, а Институт је израдио 300 фасцикли. Прикупљају се и архивирају документи и фотографије од грађана и потомака. На крају оваквог посла би се у сарадњи са неким од музеја или архива евентуално организовала и изложба посвећена жртвама. Такође грађа, која се слика из архива БИЕ у Архиву Србије, се чува на посебним мобилним хард дисковима и у више копија је архивирана у Институту. До сада је фотографисана грађа за три округа или око 800 фотографија, што је незадовољавајуће и споро. Предлог је да се на том послу у Архиву Србије да се уз помоћ Комисије ангажују више лица и на томе треба даље радити. Други велики проблем је што у грађи БИА предатој Архиву Србије недостају спискови стрељаних за око 40% округа у Србији, укључујући велике градове Београд, Крагујевац, Шабац, Нови Сад. Истраживачи Комисије ће се у даљем раду упустити у трагање за истим у другим архивима. Такође постоји и велики проблем финансијске природе. Недостају средства за ангажовање више истраживача, који би у различитим архивама обављали послове уношења података чиме би се знатно убрзало истраживање.

1) ЛОКАЦИЈЕ ТАЈНИХ ГРОБНИЦА

До краја новембра евидентирано је на основу пријава грађана и сведока 190 локација. Од тог броја током ове године ближе су испитане и снимљене локације у Смедеревском, Тимочког округу, Пиротском, Јабланичком и делом у Шумадијском округу и Београду. Укупно је снимљено и детаљније истражено 23 локације и на саслушано на десетине сведока. Највећи проблем за ефикаснији и бржи рад јесу организационо техничка средства и финансијска подршка за путовања, што значајно успорава даља истраживања (нарочито теренски рад) и снимања локација и сведока ван Београда.

КАРТА НЕКИХ ВЕЋИХ ЛОКАЦИЈА ТАЈНИХ ГРОБНИЦА У СРБИЈИ

Напомене: Реч је само о највећим и најпознатијим локацијама. Црвеном бојом означене су ексхумиране локације, а жутом бојом означени окрузи у којима су детаљније истраживане тајне гробнице и вршена снимања локација и сведока.

Огроман проблем код убицања локација тајних гробница јесте дуг проток времена и већ времешност постојећих или недостатак сведока из прве руке. Често се ради о потомцима и изворима из друге руке, који су недовољно прецизни, док се у документима, ретко или никад, не наводе саме тачно локације

егzekуција. Друго и да се наводе практично је немогуће пронаћи локалитет без детаљне мапе или сведока који тачно одређује локацију.

1. СПИСАК ЕВИДЕНТИРАНИХ ЛОКАЦИЈА ТАЈНИХ ГРОБНИЦА У СРБИЈИ

Ово је само пресек евидентираних тајних гробница на територији Србије према сведочењима и дојавама у току 2010.године. Тек један део тих локација око тридесетак је детаљније истражен а само у три случаја спроведена је пробна ексхумација, која је у два била позитивна (*Поток Змијанац*- Бољевац и *Гувниште* код Власотинца). Пред Одбором за истраживање је даље испитивање локација, сондирање терена и у одређеним случајевима ексхумације.

Округ - Срез	Локација	Категорија	Означен	Народност	Истраженост	Седишта ОЗНе -
--------------	----------	------------	---------	-----------	-------------	----------------

						затвори
1.	Александровац					
2.	Алексинац	код села Горњи Крупац				
3.	Београд	1. Калемегдан - споменик Мокрањцу	парк			ОЗН Србија - Змај Јовина 21, Дорћол
4.		2.Калемегдан - Небојшина кула	парк			ОЗН Београд - Обилићев венац
5.		3.Ада Циганлија	речно острво			ОЗН Југославија - Зграда ТАЊУГ-а
6.		4.Код Стадиона Графичар, Сењак	стадион			Баба Вишњина 2, Врачар затвор
7.		5. код стадион Обилић	стадион			Краља Петра 2 затвор
8.		6. Велико ратно острво				
9.		5.Жарково				Маглајска, Дедиње
10.		6.Кошутњак				Сењак - Зграда АРТ Телевизије затвор
11.		7.Хала Пионир-околина				Ђушина - затвор
12.		8.Цвијићева				Главњача - затвор
13.		9. Турска амбасада				Ада Циганлија - затвор
14.		9.Парк Мањеж	парк			Бањица - затвор
15.		Парк Ташмајдан	парк			На месту општине Звездара затвор
16.		10.Топчидер, летња позорница				
17.		11.Лисичји поток, Дедиње	насеље			
18.		12.Белимарковићев воћњак, Бањица	тенкова склоништа			
19.		13.Бањица				
20.		14.Маринкова бара, Душановац				
21.		15.Обилићев стадион, Лекино брдо	стадион			
22.		16.Раковица	шума			
23.		17.Подножје Авале	брдо			
24.	Обреновац	грудобран на улазу из Београда иза игралишта Радничког	стари грудобран			
25.	Земун	Хидробаза код хотела Југославија				Солана у Земуну затвор
26.		Стари Аеродром				зграда Уреда -Дом здравља затвор
27.						Зграда Полиције-Кеј Ослобођења

28.	Гроцка	18. Гроцка- код бившег општ. затвора					
29.		19. Ушће Грочице у Дунав	река				
30.		20. Њива Момчила Марића	парлог				
31.		21. Дом Здравља у Гроцкој					
32.		22. Јајинци -пре споменика с десне стране код амбуланте	стратиште				
33.		23. Младеновац поток Серава					
34.		Шарена Ћуприја					
35.		Железничка колонија					
36.	Умка	обала Саве стовариште	река				
37.	Смедерево						атвор ОЗН_е код Окружног суда
38.	С.Паланка - Јасенички срез	1.Касарнски круг	касарна				
39.	С.Паланка - Јасенички срез	2.Рудине					
40.	В.Плана- Великоорашки срез	3.Школско двориште гимназије-игралоште	спортски терен				
41.	В.Плана- Великоорашки срез	4.Бунари код Перкони и некадашње Модне куће					
42.	Смедерево- Подунавски срез	5 Обала Језаве- паркинг Желвоза	обала реке				
43.	Зајечар						
44.		Краљевица подножије	парк	да			Општински затвор
45.		Краљевица - Коњско гробље	шума	не			Затвор у кругу Касарне
46.		Касарнски круг		не			седиште ОЗН-е -Архив
47.		Корито Тимока		не			
48.		пут ка селу Николичеву(Алапински мост)		не			
49.	Бољевац	Поток Змијанац	поток/шума	да		2	Стари затвор у центру Бољевца код Бреста седиште СУП-а
50.	Књажевац	Код Јевика (Јелака)	брдо-шума	да			
51.		Липовица- брдо код села Црвења	шума	да			
52.		Бунар код Андрејевца и обала Тимока	бунар	не			
53.	Бор	Црни врх		не			
54.	Кладово	тврђава Фетислам	тврђава				
55.	Пирот	Барије-Костин мост					
56.		Рсовци					
57.		Дрварник - село Расница					
58.		Солара					
59.	Бела Паланка	фудбалски терен стадион	фудб.стадион				
60.	Власотнице	Гувниште	брдо-шума				

61. Бор	Црни врх	брдо-шума				
62. Ниш	Бубањ					граде која се у Нису зове „Уред“ у ул.Станка Пауновица
63.	Игралиште тениског клуба Раднички					КПД Ниш Завод....
64.	Ров код Нишке тврђаве					
65.	брдо изнад Нишке бање					
66.	Коњски гробље					
67.	Завод - КПД Ниш					
68.	Церје – Село Церје					
69.	Забрдце -село Каменица					
70.	Малчански виногради- село Малча					
71.						
72. Неготин	Кобишница					
73. Алексинац	Горњи Крупац					
74.	Мозгово село -Буковик					
75. Лесковац	на путу за Славник					
76.	Лапотинце					
77. Крушевац	Багдала					Реална гимназија Крушевац
78.	Пакашница					Срески затвор у Ражњу
79.	Гарски поток					
80.	Слободиште					
81.	врбаи око Западне Мораве					
82.	Спанајко брдо					
83. Коршумлија						
84. Медвеђа	брдо Хисар					
85. Прокупље	приобаље реке Топлице					
86.						
87. Крагујевац	Метино брдо					
88.	Капислана					
89. Краљево	подруми Седишта ОЗН-е ?					
90.	Попов поток					
91.	Приобаље Ибра					
92.	Канова њива код Дома технике					
93. Чачак	помоћни стадион Борца					
94.	обала Мораве					
95.	околна села?					
96. Горњи Милановац	код Градског гробља					
97. Гуча	Обала Белице, између 33 Воћар и Средње школе					

98. Јагодина	Коњско гробље					
99.	врбаџи крај Мораве					
100.	'Сталена башта"					
101.	на путу за село Рибаре					
102. Свилајнац	Расадник					
103. Ђуприја	стрелиште Артиљеријске касарне					
104. Параћин						
105. Пожаревац	Петровачки пут					
106.	Чачалица					
107. Топола	Код зграде банке	парк				
108.						
109. Аранђеловац	Букуља					
110.	Соколана					
111.	насеље Јешовац					
112. Сопот	код Општине					
113. Ужице	Крчагово					
114.	зуковина изнад улице Маге Магзиновића					
115.	Насеље Пора					
116.	извориште Уремовачког потока	Кедрина шума				
117. Косјерић	село Варда					
118.	Рајана - Аниште					
119.	Филипића поток					
120. Ваљево	Пети пук					
121.	Камениовце					
122.	Шеварице					
123.	Веселиновци					
124.	Маљевачке јаруге					
125.	Забрадица Бранковина				2	
126.	Андрија Савић школа Ваљево					
127.	Клинци					
128.	Ковачица					
129.	Топаловац шума у вртачи атара села Драчић	шума				
130. Шабац	мост на Сави					
131. Нова Варош	Кањон Увца					
132. Нови Пазар	Хеџат-предграђе					
133. ВОЈВОДИНА						
134. Бела Црква				Руси- белогардејци		
135. Алибунар				Немци		
136. Панчево	Јабучки пут-обала Тамиша			Немци		
137. Вршац				Немци		

138. Баваниште	Селанце					
139. Бочар?				Немци		
140. Опово	Коњско гробље			Немци		
141. Омољица						
142. Глогоњ				Немци		
143. Ковачица	покрај сеоског гробља			Немци		
144. Банатско Ново Село						
145. Старчево				Немци		
146. Вршац	Брег					
147. Кикинда	Млекара					
148. Сутјеска				Немци		
149. Зрењанин	Томашевац			Немци		
150.	Книћанин					
151.	Млекара					
152. Ковин	Баваниште -Селанце			Немци		
153. Суботица						
154. Нови Бечеј						
155. Нови Кнежевац						
156. Бечеј	Мол					
157. Ада						
158. Жабалъ						
159. Сомбор				Немци		
160.	Гаково					
161.	Крушевље					
162. Бачки Јарак						
163. Бачки Грацац				Немци		
164. Бачко Добро Поље				Немци		
165. Бачка Паланка				Немци		
166. Бајмок				Немци		
167. Сента						
168. Оџаци				Немци		
169. Колут				Немци		
170. Обровац				Немци		
171. Товаришево				Немци		
172. Српска Црња				Немци		
173. Кањижа	Адорјан			Немци		
174.	Кањижа					
175.	Мартонош на репу Малог рита	рит		Мађари и Немци		
176. Тител						
177. Суботица						
178. Сремска Митровица				Мађари и Немци		
179. Инђија	Горчилова улица,			Немци		

	продужетак Змај Јовине					
180. Рума				Немци		
181. Нови Сад	Рајина шума					Затвор у згради Војног суда у Дунавској улици
182.	Бадаш код Гардиноваца (Ковиљ)					
183. Врбас				Немци		
184. КОСОВО						
185. Косовска Митровица	иза касарне					
186. Пећ	Трепча у близини рудника					
187. Призрен	гимназијски Виногради					
188. Вучитрн	Дечани -у близини манастира					
189. Лепосавић						
190. Приштина	Приштинско гробље					
191.	Матичански поток					

2. ТЕХНОЛОГИЈА ЛИКВИДАЦИЈА

На основу до сада истраженог материјала може се већ констатовати да је сличан сценарио репресије и ликвидација био је мање или више присутан у свим српским градовима и варошима, само је интензитет репресије зависио од локалних прилика и особености лица из репресивног апарата. Овде ћемо изнети нека кратака запажања и уочене правилности у методама ликвидација и прикривања тајних гробница на основу досадашњег истраживања.

Организација. Овим процесом је највећом делом руководило *Одељење за заштиту* народа (ОЗН-а). ОЗН-а је од свог настанка 13. маја 1944. у Дрвару устројена као политичка полиција, методолошки по совјетском моделу, вођена из једног центра и организационо јединствено постављена за целу Југославију. Директно је била подређена Повереништву за народну одбрану НКОЈ-а, прве револуционарне владе која је створена на Другом заседању АВНОЈ-а 1943. Начелник ОЗН-е за целу Југославију био је Александар Ранковић, члан Врховног штаба НОВЈ и организациони секретар ЦК КПЈ. За његовог заменика одређен је Светислав Стефановић („Тећа“), и то на предлог совјетске мисије. ОЗН-а за Србију формирана је у јуну 1944. на Вису. За првог начелника ОЗН-е за Србију постављен је Слободан Пенезић, звани „Крцун“. Шеф Првог одсека је био Миле Милатовић; Другог Радован Грковић, трећег Слободан Крстић – Учо, и четвртог Светолик Лазаревић. Органи нове службе безбедности постављани су паралелно са освајањем поједине територије. После успостављања мреже органа ове службе приступало се ликвидацијама политичких противника - „народних

непријатеља“ и стварању мреже повереника, која је успоставила свеобухватну контролу над становништвом Србије.¹

У Београду је, као важном центру формиран посебан центар ОЗН-е, којим се руководио оперативом за цео Београд. Организација је постављена по квартовима (16 квартава) са посебним отсецима, опуномоћеницима и војним изасланицима, повереничком мрежом и помоћним јединицама, одређеним поступком и планом рада. Постављено је и пријавно одељење, које се старало за непријатељске архиве и примало пријаве од грађана против непријатељских елемената. Због важности задатака, први шеф ОЗНЕ за Београд био је сам Пенезић, али је он на тој функцији остао веома кратко. За свог наследника изабрао је Милоша Минића; он је, на позив Александра Ранковића, дужност примио почетком новембра. Ни он се није превише задржао на тој функцији. Када је изабран за републичког јавног тужиоца, на његово место дошао је црногорски кадар Вељко Мићуновић. За заменика изабрао је Радована Грковића. Пошто је В.Мићуновић септембра 1945. именован за начелника црногорске ОЗНЕ, на његово место дошао је други црногорски комуниста Јово Капичић. Први информативни одсек је под руководством Василија Ковачевића, а уз њега су били извесни Боговац и Поповић(Видак?). Други одсек је био иследнички на челу са Јефтом Шашићем у трећем, извршном био је Павле Пекић, Стола Ковачевић. За смештај и исхрану старао се извесни Симић. ОЗНА (УДБ-а) за Београд била је директно потчињена ОЗНИ (УДБ-и) за Југославију све до јануара 1948.²

Хапшење и ислеђивање. После пријаве грађана, органи ОЗН-е су приводили осумњичене, а официри саслушавали и правили њихов картон (досије). Било је случајева да су се припадници Недићеве страже, саобраћајни полицајци, речна стража, жандарми, поштари, ватрогасци и слична униформисана лица сама предавала сматрајући да се нису огрешила о закон и „окрвавили руке“ у рату и стога се нису повукли са Миланом Недићем и Драгим Јовановићем. Суђења су, по правилу, у првим месецима била тајна и фиктивна. У Београду се, на пример, са свим картонима и списковима дневно (некад и два пута) одлазило у Маглајску улицу (Дедиње) где су људи из главног штаба ОЗН-е прегледали спискове³. Њихова оловка је најчешће исписивала две речи: „Бањица“ или „стрељати“ (углавном ово друго ако су у питању била униформисана лица или означена као „изразити непријатељ“). Скинути са списка, на којем су људи стављени у категорију „С“ и одређен за стрељање било је готово немогуће.⁴ Посебно прецизна евиденција се водила

¹ К.Николић, Б.Димитријевић, *Озна против народних непријатеља у Србији-два документа*, рад у рукопису

² К.Николић, Б.Димитријевић, *Озна против народних непријатеља у Србији-два документа*, рад у рукопису

³ АС, Архив БИА, Књига стрељања бр.53, Лесковац.

⁴ *Ослобађање Дедиња*, Круг, бр. 8, 1999, 64; С.Цветковић, *Између српа и чекића*, Београд 2006, 173.

о представницима цивилне власти: кметовима, деловођама, председницима општина, полицајцима и другим из чиновничког апарата. Класни мотив наговештава се и чињеницом да се у документима често, поред ликвидираних лица или оних који се налазе на списку за ликвидацију, наводе и прецизни подаци о власништву над земљиштем, некретнинама и другој имовини стрељаних лица. Лица су у истражном затвору често подвргавана најразличитијим облицима тортуре и мучењима и ту нам сазнања о облицима нуде најневероватније и свирепе облике облике (чупање ноктију, вешање за полни орган, сакаћења, пребијања итд.)⁵ Покушаји и иницијативе грађана и локалних власти уочи ослобођења 1944., попут Апела грађана у Власотинцу, да се обустави братоубилачки рат, да се кривци изведу пред суд након ослобођења и да се обусатаве сваке репресалије, уз надзор савезничке мисије, као и многе потписиване петиције од стране грађана, како би се спасли поједини угледни грађани, по правилу, нису дале никакав резултат.⁶

Ликвидације. Још уочи ослобођења Београда и других градова и вароши по Србији на многим местима отпочела су стрељања *народних непријатеља*. Тако је већ до 2. октобра 1944. на Јабланичком подручју стрељано 13, а било 52 у затвору, а у Земуну је било 57 стрељаних и дато наређење да се још 187 ликвидирају, док је у затвору било око 90 лица.⁷ Ликвидације су рађене по унапред припремљеном и добро осмишљеном плану. Директиве са врха су биле прецизне. Тражила се највећа конспиративност и бескопромисни обрачун са реакцијом и колаборантима, како и онима који су јатаци истих. Тако се у једном документу каже: „*Да би испунили задатке постављене од нашег народа и наше Партије, морамо својски прионуту на рад и постати мајстори свога посла. Један од најглавнијих задатака уопште, данас је уништење домаће реакције – издајника – њихово истребљење из самог корена и давање власти народу. Да би успели у овоме, морамо пре свега подићи и учврстити организацију – ОЗНУ. Организацију ОЗНЕ*

⁵ Начелник трећег одељења Јефто Шашић овако описује атмосферу, непосредно по уласку партизанских јединица у Београд: „*Одлазили смо са одређеном сликом о непријатељским елементима које се требало хапсити. Очигледно, још није било критерија. Метод рада није био довољно проверен, тако да смо неки пут успели набити у затворе и преко мере људи које нормално не би требали бити у затвору. Знам само једно, када су већ стављени и у подруме да сам добио задатак од Ранковића непосредно одем и да са пуним његовим овлашћењима преиспитам ко је све то у затвору и да пусти све оне за које сматрам да не треба да буду у затвору. Наиме, добрим делом и војска је преузимала неке иницијативе, па је и са те стране, посебно у неким подручјима било је набијена маса људи, што нас је могло само компромитовати. Тако смо били у стању заоштрили будност, али неки пут у некој претераности и крутости и одступити и поправити такве своје пропусте. Трећи проблем који нам се наметао, а то је било питање критерија. Нама ситуација у том погледу није била довољно јасна како се оријентирати према четницима, значи кога третирати као злочинца, а кога мобилизовати, па прећи преко такве прошлости.“ „*..Српска државна стража. Она је имала карактер професионалне војске, нешто између војске и жандармерије. Како се поставити према њима, у којој мери су припадници те непријатељске формације били типична фашистичка политичка војска, а са друге стране колико су као органи безбедности вршили неке послове, које нормално треба свака организација заједница да свршава. То је рецимо, питање саобраћаја у Београду и низ других функција које нормално сваки режим мора имати. Око тог критеријума стално смо морали бити спремни да се коригујемо и да диференцирано пажљиво прилазимо...“К.Николић, Б.Димитријевић, *Озна против народних непријатеља у Србији-два документа*, рад у рукопису**

⁶ А ДК, Иницијатива грађана Власотинца од 13. септембра НОВЈ о за успостављање примирења, Сведочење Добривоја Томића из Београда.

⁷ К.Николић, Б.Димитријевић, *Озна против народних непријатеља у Србији-два документа*, рад у рукопису

подићи ћемо и учврстити само ако у њу за поверенике узимамо оне који су то својим понашањем, оданошћу и радом заслужили. Треба имати на уму да повереници не смеју знати један за другог, као и да се исти на раду покажу што конструктивнији. [...]

Приметио сам и достављено ми је да се стрељање не врши како треба, односно, да се не врше конспиративно. Да се убудуће не би грешило и да се не би стављале примедбе, саопштавам вам да се стрељање не сме извршити у војсци, односно, у вашој јединици. Уколико се укаже потреба да се мора извршити стрељање, доставићете ми податке са којима располажете, и тек пошто вам ја дам одобрење, стрељаћете. Само стрељање мора бити изведено у највећој конспирацији, тако да ни сам Штаб бригаде не зна. Напомињем вам још једном да се ово односи на све оне који се налазе у вашој јединици. Имајте ово на уму, јер уколико се не будете држали овога, сносићете лично пуну одговорност... Уколико у току чишћења наиђете на случајеве да поједине породице одржавају везу са четницима у шуми, онога на кога се сумња да одржава везу – стрељајте најконспиративније, а породици забранити кретање из села и обавестите је да је стрељани упућен у логор“.⁸

Егзекуције су углавном извршене по унапред добро припремљеном плану. Након обично кратког боравка у истражном затвору (најчешће свега неколико дана или седмица), где су често подвргавани мучењима и суровим тортурама, затвореници су, по правилу, без суђења, везани телефонском жицом и обично само у доњем вешу, одвођени у групама 15 до 30. Најчешће и током ноћи до јутра стрељани су на локацијама на ободима градова, у кругу самих касарни, обалама река и другим местима. Само током једне ноћи 31. октобра 1944. на локацију Лапотинце код Лесковца изведено је 81 лице. Стрелачки вод је бројао обично 15-30 војника КНОЈ-а, од којих сви нису имали метак у цеви. Приликом стрељања често су и сами добијали нервне нападе и преживљавали кризе. Има примера да су лица на стрељање одвођени у друге градове (нпр. из околине Лесковца и Валсотинца у Пирот) како се не би препознавали међусобно или су стрељања вршена од стране лица која нису била из тог краја.⁹ Постоје нажалост и многи примери стрељања малолетних лица ученика, као Живе Ковановића из Крагујевца, а својсврстан куриозитет је стрељање неколико лица албанске народности рођених 1933. па чак и 1935. године.¹⁰ Породицама које су посећивале и доносиле храну и огрев у затвор све до саме егзекуције је наређивано да не долазе више. Понегде су и јавно читани спискови стрељаних (Бањица-Београд) или дељене потврде о стрељанима (Обилићев венац Београд).¹¹

⁸ Опуномоћеник 47. Дивизије, Ћуприја, 15, новембар 1944, ВА, Београд. Фонд *Војно-безбедносне агенције*, грађа *Одељења заштите народа*, К-11, Ф-1.

⁹ У Пироту је стрељано око 300 лица углавном из околине Власотинца и Лесковца а стрељање је уследило након што је у неразјашњеним околностима страдао шеф ОЗН-е за пирот Павле Бошковић, АС, Архив БИА, Књига стрељаних бр. 53, Пирот.

¹⁰ Суља Адин, рођен 1935 год, стрељан зато што је ухваћен да носи банди Шабана Полуже муницију, АС, Архив БИА, ф. 101, 46.

¹¹ Сведочење Милице Веселиновић из Београда, Потврда о стрељању Михаила Веселиновића уступљена Државној Комисији

Било је много неправилности у раду ОЗН-е приликом спровођења процеса ликвидације, па је почетком фебруара стигла наредба с врха да се уведе више реда и одговорности и да се осумњичени препусте више судским органима. Тек крајем 1944. и почетком 1945. стижу први сигнали од највиших званичника ОЗН-е да овакву праксу треба напустити и прећи на институционализовану облик репресије према народним непријатељима. Најпре А. Ранковић, а затим и Слободан Пенезић Крцун 25. децембра 1944. позивају да *треба престати са праксом убијања противника без суђења*. Исповести жртва у Србији су подударне у ставу да су бесомучна стрељања престала у другој половини фебруара 1945, од када се све више ишло на судске процесе пред војним судовима.¹² И у литератури се наводи акт ОЗН-е за Србију од 9. фебруара 1945. који је упутио С. Пенезић свим оперативцима у Србији на основу којег се јасно уочавају дотадашње аномалије као и нови приоритети.¹³

Осим локалних опуномоћстава ОЗН-е често су на појединим територијама Косово, Војводина (тамо где је била војна управа) ликвидације вршене од стране војске. Њих карактерише већа масовност, али и често анархичност са примерима ратне освете, претеривања у ликвидацијама, пребијања приликом спровођења ратних заробљеника и сличног. Често су тела ликвидираних излагана ради застрашивања а било је случајева када су препуштани цивилима на мучење и пребијање.¹⁴

Према структури стрељаних на основу до сада обрађеног материјала може се рећи да је специфичност Србије у односу на Словенију већи удео цивилног становништва у страдању. Ликвидирана лица су углавном са пребивалиштем из самих округа и околних места, па би идентификација ликвидираних лица стога била знатно олакшана. Тајне гробнице на територији Србије обимом су мање и имају најчешће према нашим подацима до 100 лица. У класном смислу, међу ликвидираним већи је удео урбаног и варошког становништва „буржоазije“ као и „кулака“ на селу (кметова, председника општина, свештеника итд.)

¹² S. Banković, *U predvoriju pakla*, Vršac 1991.

¹³ „1) Нико не сме бити ухапшен, а да за то нема довољно разлога а одлука се доноси на основу прикупљених података 2) Истрага се спроводи у најкраћем року, на сасвим коректан начин 3) После истраге окривљени се предају суду на даљи поступак у коме ми немамо више никаквог удела и утицаја 4) Органи ОЗН-е не смеју се мешати у рад јединица Народне одбране 5) Не треба дозволити да хапшење врши свака команда или чак сваки појединац на своју иницијативу и да ствара у сваком срезу затвор 6) Тежиште рада бацити на прикупљање и стварање мреже за контролу сумњивих лица, контролу привреде, саобраћајних средстава и о томе нас редовно извештавати. Обратити пажњу на гоњење четничких трупа које се до сада нису појавиле. Будите обазриви када су у питању сељаци. Наша наређења треба схватити озбиљно и реаговати брзо на њих јер су у питању мобилни сељаци а не зликовци. Исте треба пуштати одмах, са кољачима и официрима треба поступати према раније издатом упутству.“¹³ Овај документ нам доста говори о врстама злоупотреба овлашћења и репресији којој су били склони ОЗН-а, њени челници и оперативци после октобра 1944. М. Лопушина, Убиј ближњег свог, I, Београд 1997, 58; „navodi se dokumnet str. pov. Br 345 od 9 februara 1945.

¹⁴ АС Архив БИА, Преглед ухапшених, прошлих кроз затвор и стрељаних од ослобођења до 20.06. 1945 године на терену Војводине; *Извештај о убијању ратних заробљеника*, стр 1.

Прикривање локација и евиденција стрељаних. У почетку, док се систем још није сасвим успоставио, понегде као у Зајечарском округу, породице стрељаних су обилазиле локације, одакле су силом растериване.¹⁵ Сахрана остатака је затим родбини била строго забрањена, као и сваки приступ локацији и месту егзекуције. Откопавање побијених у тајним гробницама је било озбиљно кривично дело. Наредбом бр. 1253 МУПА ДФЈ од 18. маја 1945. године све гробнице „народних непријатеља и фашиста“ су оглашене тајним, било их је потребно прикрити и „уклонити све трагове“ о њиховом постојању и не дозволити приступ локацијама.¹⁶ Тек би се понеки од рођака по Србији одлучио на храбар потез илегалног есхумирања углавном, уз прећутну подршку некога из локалне ОЗН-е, (нпр у Власотинцу, Зајечару итд.)

Насупрот, до сада, увреженом мишљењу у јавности, о стрељаним и одбеглим се ипак водила детаљна и прецизна документација, постоје детаљни спискови и досјеи и читаве укоричене књиге стрељаних и антинародних елемената. Обично су стрељане најпре евидентирали локални НОО-и и касније достављали органима службе безбедности). Поред њихових имена стајало је најчешће само: ДМ (Покрет Драже Михаиловића), СДС, ЗБОР, „народни непријатељ, јатак, или сарадник. За жене је писало *шпијунка, јатак, проститутка*... Није редак случај да се међу стрељанима нађу и малолетна лица. Било је случајева да се грешком стреља лице са истим именом и презименом а онда се у извештају каже нама везе „и он је био непријатељ данашњице“.¹⁷

Касније током 1946. а нарочито после сукоба са ИБ-еом 1948. месни органи ОЗН-е су добили задатак да све спискове среде и доставе извештаје вишим инстанцама.¹⁸ Локације гробница су обично на оближњим парковима и шумарцима у близини града, у кругу самих касарни и затвора, или у оближњим селима која су служила као сабирни логори (Крупац код Ниша, Лапотинце и Славник код Лесковца) на обалама река (мост на Сави код Шапца, обала Грочице и Дунава код Смедерева итд.) На гробницама су касније ницали игралишта, школе, стадиони и паркови, стамбене зграде итд. Стрељана лица су често плитко закопавана у више редова и прикривана каменим плочама (нпр. *Поток Змијанац* код Бољевца или *Гувниште* код

¹⁵ Сведочење Добривоја Томића из Београда, Сведочење Петра Јеленковића из Заграђа

¹⁶ Архив Државне комисије, Упутство МУП ФНР Југославије од 9. августа 1946.

¹⁷ АС, Архивска грађа БИА, ф. 154, Списак ликвидираних антинародних елемената, стр. 9.

¹⁸ Опуномоћеник УДБ-е Милутин Поповић за срез Посавотамнавски се позива на *Упутство ст.нов.1439/1948* . којим се тражи од врха ОЗНе да се доставе сређени и попуњени картони за лица која су од 1941 до 1948 осуђена или стрељана. Исто Лука Драгојловић опуномоћеник среза Рачанског- за Бајну Башту сепозива на Упутство бр.1851 од 9. 11. 1948. док опуномоћество среза Љубићког такође има иста захтеве према МНО Рошци итд. АС, Архив БИА, фасц 140., Збирка докумената о активностима четника, 16 спискова четника ДМ који су ликвидирани по ослобођењу ; ИАЧ НОО Рошци, К-1, рег.бр. 1134\46

Власотинца) како би се онемогућио приступ и разношење костију од стране животиња. Наредбом о асанцији терена такве тајне гробнице су и касније добро прикривене и маскиране, а за очекивати је да, као што је то случај са списковима стрељаних, негде у архивама постојао или постоји елаборат са прецизном мапом са локација тајних гробница.

Притисак на породице народних непријатеља.

За познатије и имућније грђана касније су од 1945. до 1948. често у сврху легализације конфискације и национализације имовине израђиване пресуде. Чест је случај да се о стрељаним лицима ширене лажи од стране службе државне безбедности како би се ублажио ефекат масовних стрељања а код породица подгрејала лажна нада. „Отишао у Русију“ „Јавио се из Ворошилова“, „Налази се у Борском Руднику“, „Јавио се из Трста“ „у логору је у Сибиру“ итд.¹⁹ Породице народних непријатеља биле су затим дуго жигосане од нових власти и на репу за материјална следовања и остале друштвене припадности. Имовина им је конфискована и осуђени су на преживљавање и сналажење. Осумњичени за јатаке често су допадали затвора, а у многим случајевима су тај грех платилим и животом.²⁰ У Београду током 1948.-1949. има примера принудног расељавања које је додуше убрзо обустављено (нпр. случај породице стрељаног професора Илије Пржића).

III) ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА

1. СНИМАЊЕ ЛОКАЦИЈА И СВЕДОКА

А) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ

Одбор за истраживање Комисије за тајне гробнице посетио је Смедеревски округ у времену 25-26 јун 2010. године.

¹⁹ Сведочење Душанке Штерић из Ниша, Сведочење Добривоја Томића из Београда, Сведочење Вишеслава Костића из Лесковца

²⁰ Као на пример у случају стрељања јатака из села Топли До подно старе планине, у околини Чачка итд. Случај Д. АС; Архив БИА,

Састав истраживачког тима др Момчило Павловић координатор Одбора, мр Срђан Цветковић секретар Комисије, сарадник Одбора студент историје Немања Девића

25. ЈУН 2010.

ГРОЦКА: Према плану пута истраживачки тим је кренуо из Београда око 8 часова око 9 нашли смо се на првој локацији предвиђеној маршрутом, а то је **њива Момчила Марића** у Гроцкој. Тамо нам је сведок Душан Вуковић и син власника њиве М. Марић испричао своја сазнања о томе да су на овој локацији октобра новембра 1944 . стрељано на десетине лица из Гроцке и ближе околине. Њива стога није обрађивана од 1945. и представља својеврстан парлог. Димензије локалитета се могу се проценити на 20 X 30 метара. Сведокиња је испричала да се затвор налазио у самој Гроцкој близу Општине и да су одатле лица вођена на ову локацију. На **ушћу Грочице у Дунав** су према сазнањима и сведочењу Милене Вуковић-Грујић стрељани и њен брат Страхиња и мајка Станојка, које је више пута посећивала у затвору. Иначе, Милена и Страхиња Грујић су једни од ретких преживелих у возу у великој експлозији у Смедереву 5. јула 1941. Локације су снимљене као и изјаве сведока на лицу места.

СМЕДЕРЕВО: Након тога око 11 сати стигли смо у Смедерево где је један део екипе на челу са Немањом Девићем саслушавао три сведока о ликвидацијама без суђења крајем 1944. у Смедереву и околини. Реч је о сведоцима Драгану Рајчићу, Александру Ђуричићу и Мирјани Ђуричић – Вукасовић. Као потомци жртава (Сретена Рајчића и Златоја Вукасовића) говорили су о околностима страдања и локацији Желвоз на којој верују да почивају њихови остаци. Занимљиво је то што је пок. Рајчић страдао јер је током окупације био у делегацији која је посетила Винуцу и Катинску шуму чији случај није усамљен. Друга жртва Вукасовић је као избеглица из НДХ и војно лице током рата био командир обезбеђења у Сартиду (данас УС Стиллу).

Затим смо заједно обишли локацију ушће Језаве у Дунав на поменутиој локацији терен је значајно измењен: измештено је корито реке, никло је предузеће Желвоз, сада у власништву румунске компаније, а на терену где су људи ликвидирани с јесени 1944. никло је дивље ромско насеље. Комисија је снимила терен, посетила локацију и утврдила да на овом локалитету не може бити есхумација већ да се евентуално може подићи скромно спомен обележје жртвама у близини насеља.

Председника одбора проф.др. Момчила Павловића и секретара Комисије мр Срђана Цветковића примио је градоначелник Смедерева Предраг Умичевић. На заједничком састанку уговорен је пројекат оснивања

мешовите комисије, сачињене од представника државне комисије и локалне заједнице, на чијем ће челу стајати Томислав Стевановић, директор смедеревског архива. План је да се до јесени на основу исцрпних истраживања на локалном нивоу, али и у државним архивима, сачини списак свих страдалих у Смедеревском округу у периоду 1941-1945. и о томе се до краја године објави публикација и презентују резултати истраживања.

ВЕЛИКА ПЛАНА: Следећа локација коју смо обишли била је у Великој Плани. Ради се о **школском дворишту Гимназије**, које смо обишли у поподневним часовима. На лицу места сведоци и савременици показали су локације, на којима је према проценама покопано више десетина житеља Великоорашког среза, ликвидираних у јесен 1944. Сумња се да је у питању игралиште и простор иза гимназије. Податке су нам пружили мр Дарко Ивановић, професор плањанске гимназије и Војислав Којадиновић, чији је стриц Андрија, председник сеоске општине Старо Село, убијен 1948. и бачен у Мораву.

СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА: У организацији Н. Девића, у просторијама Народног музеја у Паланци, са почетком у 19 часова представљен је рад Комисије. На изузетно посећеној трибини, др Павловић, мр Цветковић и Девић говорили су о досадашњим резултатима и плановима рада, побројали локације и збирне резултате у Подунавском округу, објашњавајући притом и методологију рада. Присутствовали су представници локалне самоуправе, медија, цркве и полиције. Трибина је за рад комисије била од велике користи, будући да се, по окончању представљања, јавило више лица, која су пружила низ драгоцених података и оставила потресна сведочења о страдању својих ближњих.

Ујутру 26. јуна (у 10 часова), С. Цветковић и Н. Девић обишли су **локацију касарне Живко Павловић**, у чијем кругу се, према исказима очевидаца Стевана Ђокића и Драгише Миливојевића, налази масовна гробница. Чланове одбора је примио и поздравио старији водник Божиновић и спровео их на радни састанак са в. д. команданта касарне капетаном Велимиром Јовановићем. По одржаном састанку, заједнички су обишли касарнски круг, где су чланови одбора снимили локалитет. Ради се о делу касарнског парка који се налази недалеко од главног улаза, димензија 30 x 50 м. Исказе очевидаца, који се нису ослободили страха од уласка у касарну, забележио је раније Немања Девић. Лица су стрељана новембра 1944. и покопана у рововима које су Немци претходно ископали за потребе одбране. На растанку, капетан Јовановић је пожелео члановима одбора срећу у даљем раду, исказујући притом спремност да помогне око свих питања која се тичу масовне гробнице у касарнском кругу.

Око подне, чланови одбора обишли су локацију Рудине, која сада припада кругу Института за повртарство. На локалитету димензије 10 x 15 м, у близини трафо станице, према исказима мештана вршена су октобра 1944. стрељања *народних непријатеља*. Позната су имена 12 ликвидираних лица на овом месту. У јесен 1944, војска је обезбеђивала ово место, где је брат стрељаног Момчила Манојловића једном приликом, будући да су били плитко закопани, ископао шал једног од стрељаних. На крају, Цветковић и Девић су у центру Паланке посетили и снимили локације на којима су се налазили затвор и локална УДБ-а.

Б) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У ТИМОЧКОМ ОКРУГУ

Одбор за истраживање Комисије за тајне гробнице посетио је Зајечарски округ у времену од 4- 6. маја 2010. године.

Састав истраживачког тима др Момчило Павловић координатор Одбора, мр Срђан Цветковић секретар Комисије, члан Комисије Добривоје Томић

4. МАЈА 2010.

- Првог дана дошли смо у Бољевац обишли и снимили локацију **тајне гробнице у Потоку Змијанац** на имању Трујућ Петра. На локацији постоји спомен обележје у виду крста, али не на самом месту, већ десетину метара поред, будући да је терен неприступачан. Локалитет се налази у близини пута за Зајечар, поред самог потока, урастао у ниско растиње и коприве. Димензије су 30 X 10 м, а претпоставља се, на основу исказа сведока и актера, да има најмање 40 тела. Тела су врло плитко закопана, а терен врло мек, тако да су, према сведоцима, често пси развлачили кости страдалих годинама након егзекуције. Поред снимања локације, интервјуисали смо неколико сведока и успоставили контакте са другим сведоцима.

5. МАЈА 2010.

- Око 10 часова посетили смо Окружни архив у Зајечару и прегледали фонд Народноослободилачког одбора 1944-1945. у којима се налазе значајни подаци о стрељаним лицима и конфискованој имовини у овом округу. Успоставили смо сарадњу са запосленим у Архиву и договорили да се овај фонд за потребе архиве Комисије скенира или слика.

- Одржали смо конференцију за штампу у просторијама Архива за локалне медије и апеловали преко истих да се грађани јаве на контакт адресе и

телефоне и доставе информације о стрелјаним лицима, као и локацијама тајних гробница.

- Успоставили смо сарадњу са локалном самопуравом, разговарали са градоначелником Бошком Ничићем о могућностима општине да се помогне рад Комисије, како у организационом и пропагандном смислу, око достављања информација и долажења до сведока, тако и у процесу потврђивања локација, сондирања терена (могуће ангажовање локалних комуналних предузећа) и каснијем евентуалном похрањивању остатака након есхумације на градском гробљу. Градоначелник Бошко Ничић је у том смислу обећао подршку која би се и институционализовала кроз оснивање локалне комисије која би сарађивала са државном комисијом око прикупљања материјала за покретање истраге од стране окружног тужиоца.

- Чланови Комисије су се упутили на терен, где су снимили локалитет **Краљевица-подножје**, где је сведок Добривоје Томић сведочио и јасно обележио на којем се тачно месту налазила масовна гробница на којој је био фебруара 1945. године у потрази за оцем Душаном Томићем. Локалитет се налази поред стадиона на рубу шуме, видно је промењена конфигурација и терен је џомбаст. Величина локалације је око 50 X 30 м. Према сведоцима овде се налазе тела око 50-70 лица. Локација је обележена крстом и подигнута је споме плоча која је разбијена.

- Друга локација **Краљевица–Антиена** налази се на прилично неприступачној локацији на врху брда у непосредној близини ТВ антене, поред старог пута који је данас урастао у шуму. Према прецизној скици сведока Лалета Ђорђевића убицирали смо локалитет и снимили га. Такође смо на основу сведочења В.М. из села Шарбановаца обишли локалитет **код Касарне на улазу у Зајечар из правца Бољевца**, снимили локацију и сведочење на лицу места. Будући да нисмо имали дозволу за улазак у касарнски круг, снимили смо преко жице, али је терен врло видљив, будући да на њему нема никаквих објеката. Сама касарна је 1944. била око 100 метра више тако да је терен на којем су биле гробнице касније припојен касарнском кругу, али на њему није ништа рађено. Све ове локације и сведоке снимале је и екипа продукцијске куће Мрежа која поред прилога спрема и документарни филм на ову тему.

- Снимили смо и трећу локацију **на путу за село Николичево према Бору**, на основу исказа сведока у близини **Алапинсклог моста**, где су, према наводима стрелјани, између осталих и ратни заробљеници: Немци, Белогардејци и остали ...

- Према списковима и сазнањима до којих смо до сада дошли на свим локацијама у Зајечару страдало је локацијама више 350 лица.

- Увече у 19 часова одржана је врло успешна и посећена промоција рада Комисије у Центру за културу у Бору, коју је организовала директорка Исидора Ивановић уједно и сарадник Комисије, одржана конференција за штампу за локалне медије на којој су грађани упознати са радом даљим плановима Комисије и апеловано је на лица која имају сазнања о страдалима или локацијама да се јаве Одбору за истраживање.
- Локални истраживачи и сарадници Комисије, попут Радише Драгићевића и Слободана Јовановића тврде да је потребно испитати неке локације **на Црном врху у близини Бора** где се на основу исказа такође налазе масовне гробнице из овог периода.

6. МАЈА 2010

Комисија је трећег дана боравила на територији општине Књажевац где су, на основу сведочења, снимили две локације; прва на месту званом код Јевика (Јелака) 2-3 км у брду изнад Књажевца, а друга Липовица око 4-5км на удаљеном брду од центра Књажевца.

Прва Јелак је лако приступачна и налази се у реткој боровој шуми, обележена крстом и прилично погодна за сондирање и есхумацију, димензије око 20X30м.

Друга већа и неприступачнија **Липовица**, иако обележена омањим крстом, налази се у густо ураслој младој шуми, на једној косини обраслој трњем, тако да је био прави подвиг доћи до ње и снимити је (на чему смо захвални сараднику Небојши Ђорђевићу, који је испољио изузетан ентузијазам). Снимили смо и зграду **затвора код Бреста** (данас зграда локалног СУП-а) из које су грађани одвођени на стрељање. Према сведочењима и попису који до сада имамо на овим локацијама је страљано око 150- 200 лица. Локације су обележене врло скромним обележјима, у виду ниских дрвених крстова.

Посетили смо село **Горње Зуниче**, на путу према Зајечару из Књажевца, које је имало највише жртава у овом крају, разговарали са појединим сведоцима и уговорили интервјуе које ћемо реализовати другом приликом. По повратку у Београд, на основу дојаве од грађана, потврђена је још једном локација Липовица, с тим што је сведок тврдио да је десетину метара горе и десно од крста, тако да на даљој убикацији ове локације треба радити.

Ц) ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА У ШУМАДИЈСКОМ ОКРУГУ

Одбор за истраживање Комисије за тајне гробнице посетио је Шумадијски округ августа 2010. године.

Састав истраживачког тима мр Срђан Цветковић секретар Комисије,
координатор Одбор за истраживање проф. др Момчило Павловић, члан
Одбора Немања Девић

2. септембар 2010, четвртак

Чланови Комисије су кренули око 8 часова из Београда. Најпре су око 10 и 30 часова имали радни састанак са градоначелником Крагујевца Верком Стевановићем и представницима локалног СУБНОР-а. Разговарало се о могућностима сарадње и формирању Локалне Комисије која би сарађивала са државном на истраживању локација и публиковању спискова стрељаних лица. Представљен је рад Комисије, било је речи о модалитетима сарадње, а представници локалне самоуправе упознали су чланове Комисије са сазнањима о тајној гробници која је постојала на месту *Капислане* (данас у кругу фабрике *наменске индустрије*), где се наводи да је стрељано више од 600 лица. Према информацијама локалне самоуправе и СУБНОР-а и на основи сведочења лица, која су обављала комуналне послове на градском гробљу крајем седамдесетих је отпочела дивља есхумација, коју је организовала СДБ. Тада су посмртни остаци паковани у џакове су премештени на тајну локацију на градском гробљу и сахрањени. Реч је преко 600 тела стрељаних народних непријатеља крајем 1944. и 46 партизана током окупације стрељаних од Немаца. Према речима градоначелника, постоји амбиција да се њима подигне споменик, где би се назначили разлози страдања и објавила имена страдалих. Чланови Комисије су предложили сарадњу локалној самоуправи, по моделу већ опробаном у Зајечару и Смедереву, да са локалном Комисијом раде на публикацији у којој би се објавила сва имена жртава са територије округа и све локације што је градоначелник и прихватио. Такође је од стране чланова Комисије сугерисано да се на овом послу ангажују дугогодишњи истраживачи ове теме у Шумадији, попут С. Ћировића што је такође усвојено.

После тога учињена је посета СУБНОР-у Крагујевац где је проф. Жељко Зиројевић уручио члановима Комисије део спискова лица страдалих у Капислани (око 200) и обећано је да ће ускоро бити уручени Комисији и комплетни спискови за Шумадију и Косово. Од стране локалне борачке организације обећано је да ће центри бити препоручена сарадња са Државном комисијом у циљу потпуног расветљавања догађаја од интереса за Комисију. Чланови Комисије су затим обишли парцелу на локалном гробљу у Крагујевцу, где су према наводима, премештени остаци стрељаних у Капислани. Од стране представника Комисије сугерисано је да се, поред локалних обележја, на месту ликвидације и месту где се налазе посмртни остаци постави и јединствено државно обележје, као и на осталим локацијама у Србији.

У поподневним часовима учињена је посета локалном сараднику Комисије С. Ђировићу и разговарано о могућностима истраживања и изради локалне публикације о страдалим лицима и масовним тајним гробницама. Након тога у касним поподневним часовима чланови Комисије су кренули за Београд.

IV. ПРОБНЕ ЕКСХУМАЦИЈЕ

Према усвојеној методологији након евидентирања приступило се, у неколико најпогоднијих случајева, сондирању терена и пробним ексхумацијама у циљу потврђивања локација. Два таква случаја дали су позитиван резултат а у једном је покренут и званично Захтев за ексхумацију код ВЈТ у Зајечару.

А) ИЗВЕШТАЈ О ПРОБНОЈ ЕКСХУМАЦИЈИ НА ЛОКАЦИЈИ ПОТОК ЗМИЈАНАЦ,
У БОЉЕВЦУ

Састав истраживачког тима: мр Срђан Цветковић, секретар Комисије; члан Комисије и сведок, Добривоје Томић; сарадници Одбора за истраживање, студенти историје: Немања Девић и Никола Баковић

1. октобар 2010, петак

Чланови Комисије су кренули аутомобилом Министарства правде Републике Србије 8.30 часова из Београда. На уласку у Бољевац око 10 и 30 сачекани су од стране локалних сарадника и потомака жртава. Заједно смо се упутили према имању Трујић Петра, у близини чијег имања смо претпостављали, на основу информација којих смо добили истраживањем, да се ради о масовној гробници с краја 1944. године. Основни извор информација су сведочења потомака, самог команданта ОЗН-е за Бољевац, Миодрага Цојића, као и једног од људи из стрељачког строја ОЗН-е у

Змијанцу, извесног, сада покојног Васе Фришковића из Сумраковца. О наведеној локацији знао је да нам нешто каже и сам власник ливаде и имања у близини, Петар Трујић. Приликом куповине плаца 1974. од бившег власника добио је упозорења да се на истом налазе две масовне гробнице с краја 1944. године. Због тога није дуго могао да прода наведено имање, па га је на крају продао Трујићу по симболичној цени.

Након што смо обезбедили потребан алат од мештана и сарадника, приступили смо пробној ексхумацији у циљу потврђивања локације, заједно са власником имања и заинтересованим потомцима жртава.

Установили смо да је скоро читав терен, непосредно поред потока Змијанац,

површине 10 x 15 метара прекривен каменим плочама и камењем, што је био први знак да смо на правом трагу. Након што смо физички уклонили

камене плоче и ископали око 20 цм земље, указали су се делови тела побијених. Пред нама се указао први леш, а убрзио смо могли назрети и друге. Даљу ескумацију смо прекинули сматрајући да је то посао за државне органе, стручњаке форензичке струке и за Одбор за ескумацију Комисије.

О свему што је урађено, вођен је записник и уредно смо фотографисали и

снимили све видео камером. Наишли смо најпре на многобројне остаци: лакатне кости, делове руку, а затим и осталих делова тела и на крају, и самих лобања убијених. У присуству криминалистичког инспектора Дејана М. установили смо да су убијени набацани један,

преко других у више слојева. У циљу прикривања локације и заштите од могућих насртаја домаћих животиња, после сваког слоја стрељаних, локација је покривена каменим плочама и камењем. Даљем ископавањем прецизно смо очистили простор између скелета како би добили детаљнији увид и податке о страдалим лицима.

Према ранијим истраживањима, ради се о најмање 44 убијених мештана Бољевца, и околних села Кривог Вира, Сумраковца, Валакоње, Ласова и других који су стрељани без суђења, новембра 1944. од стране ОЗН-е.

Комисија поседује, на основу архивских и других извора, податке за већину стрељаних у Змијанцу. Постоје и потомци, који су нам се обраћали, а заинтересовани за ексумацију,

идентификацију и достојно сахрањивање посмртних остатака предака. Власник имања Петар Трујић, на чијем се имању налази ова али могуће и још једна локација заинтересован је такође да се тајна масовна гробница уклони са његовог имања, с обзиром да се налази једва педесетак метара од његове куће. Након пробне ексхумације, о свему што је пронађено, обавестили смо полицију у Бољевцу, Министарство правде (државног секретара Слободана Хомена), као и Више јавно тужилаштво у Зајечару (помоћника вишег јавног тужиоца, Ивана Марковића и тужиоца В.Малетића). Именованог смо упознали с чињеницом да је овим локација потврђена и да је даље у његовој надлежности даље поступи према Захтеву за ексхумацију, које су чланови Комисије предали Вишем јавном тужилаштву у Зајечару 9. септембра 2010. Убрзо након обавештавања, на лицу места се појавила полиција и направила детаљан увиђај, узевши податке, обележивши и обезбедивши локацију. Све о овом догађају и нашем истраживању и резултатима, забележено је од стране локалних дописника медија (Вечерњих Новости и РТВ, Б 92), чије су медијске куће презентовале детаљне извештаје о потврђеној локацији.

Б) ИЗВЕШТАЈ О ТЕРЕНСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНА ПИРОТ, ВЛАСОТИНЦЕ И ЛЕСКОВАЦ

Састав истраживачког тима: мр Срђан Цветковић, секретар Комисије, координатор Одбора за истраживање др Момчило Павловић, сарадници Богољуб Најдановић –Пирот, Никола Поповић Власотинце, Милорад Шоп Ђокић и В.Костић - Лесковац

20.октобар 2010, среда - ПИРОТ

Чланови Комисије су кренули аутомобилом Министарства правде Републике Србије 8.30 часова из Београда. По доласку у Пирот око 13 часова имали смо састанак са председником СО Пирот Миланом Поповићем и начелником за Општу управу, Богољубом Тошићем. На радном састанку је договорено да

локална самоуправа, у сарадњи са Државном комисијом формира и Локалну комисију за тајне гробнице, у циљу истраживања тајних гробница и страдалих лица након 12. септембра 1944. године. Закључено је да се до 26. октобра 2010. пошаље званични предлог чланова и да се на првој наредној седници Скупштине Општине Локална комисија институционализује.

После радног дела чланови Комисије су, заједно са сарадником Богољубом Најдановићем, новинаром Пиротских новина, обишли и снимили локацију **Барје** у предграђу Пирота где је, према сведоцима и документима БИА, стрељано без суђења најмање око 300 лица од октобра до децембра 1944. Податке о локацији Комисији дали су сведоци из Пирота и Власотинца. Постоје и сведочења о проналаску остатака, која одбијају јавно да изнесу радници предузећа „Агропродукт“ које је радило на изради темеља овчарске фарме 1984. Године, а која се налази непосредно близу на самој локацији. Чланови Комисије су саслушали и узбудљиво сведочење Бранислава Пејчића из Пирота, којем је отац Мирослав, из села Нишор, преживао стрељање у насељу Барје током новембра 1944. и скривао се у породичној кући, до 1946. када је ухваћен и погубљен.

У 18 часова одржана је врло посећена трибина и конференција за новинаре у просторијама Општине Пирот, презентовани су досадашњи резултати и налази Комисије за Југ Србије и Пирот. Чула су се врло занимљива и корисна сведочења бившег председника општине Томислава Панајотовића, Николе Ђирића, Мирослава Зубића и других који се годинама баве истраживањем теме за општину Пирот. Остварена је и сарадња са председником ОО СУБНОР-а Пирот, Драганом В.Светозаревићем. Наговештена је израда публикације о стрељаним лицима и тајним гробницама

у Пироту и околини. После трибине око 20 часова посетили смо село Костур, око 10 км од Пирота према Бабушници, и саслушали сведока Богосава Јаначковића, који је видео октобра 1944. колону ухапшених из правца Бабушнице за Пирот и који је затим одлазио на локацију **Дрварник** крај Пирота, где су лица, заједно са

његовим оцем Драгутином, стрељана. Након ноћења у Пироту следећег дана током пре поднева обишли смо село Топли До, из којег је страдало 14 лица након 12.септембра 1944.

Према наводима сведока, постоје најмање две локације на територији општине Пирот; једна у насељу Барје, код овчарске фарме и друга Дрвник, где су наводно стрељани људи доведени у Пирот из околине Власотинца и Лесковца (највише из Грделице и села Велика Сејаница).

21.октобар 2010, среда- ВЛАСОТИНЦЕ

Истраживање у Власотинцу започело је у 12 часова састанком са

председником СО Власотинце и помоћником председника општине Александром Величковићем, којем је присуствовао и наш сарадник из Власотинца Никола Поповић. Договорено је, да се у сарадњи са Државном комисијом, формира и Локална комисија за истраживање тајних гробница убијених после 12. септембра 1944. и да Комисија упути

предлог чланова Општини до 26. окотбра 2010. након чега ће ова на првој седници скупштине бити институционализована.

После састанка око 13 часова, заједно са нашим сарадником и сведоком Слободаном Ђелићем и радницима комуналног предузећа кренули смо на испитивање локације **Гувниште**. Према ранијим сазнањима и исказима

сведока, ради се о стрељању око 60 лица која су, по ослобођењу, изведена из локалне болнице у Власотицу, где је било рањених припаника ЈВуО, цивила и особља болнице и одведена на локацију у близини села Јастребац (око 3 км од Власотинца). Кренули смо аутомобилом, а затим пешице, око 1 км, пољским тешко проходним путем, низбрдо кроз шуму, где смо после дужег

трагања, успели да пронађемо зараван у шуми Гувниште, на којем су очевици указали да се налази масовна гробница. Отпочели смо сондирање терена обичним ашовом методом примењеној у случају Потока Змијанац у околини Бољевца. Прва бушотина је прекинута након што смо наишли на слој камења и камених плоча. То је уједно био и разлог за сумњу да смо на правом трагу, с обзиром да смо на исти сценарио наишли у Змијанцу.

После друге бушотне пробијен је слој камења, да би се потом указали остаци костију руке, прстију и других делова тела. Све фазе поступка уредно

су забележене фото документацијом, вођен је записник и снимљен је цео поступак видео камером. О потврђеној локацији обавестили смо дежурне у локалној полицији, вишег окружног тужиоца и медије. Даљу ескумацију смо прекинули сматрајући да је то посао за државне органе, стручњаке форензичке струке и за Одбор за ескумацију Комисије.

Мишљења смо да, због крајње неприступачне природе терена, ову локацију треба пристојно обележити и раскрчити, како би потомци стрељаних могли да прилазе и одају почаст страдалим лицима.

У 18 часова, према већ раније припремљеном плану, одржана је трибина и врло успешна презентација рада Комисије у згради Општине Власотинце. Трибина је била у препуној сали општине и на њој су презентовани резултати пописа страдалих, као и налази о локацијама на југу Србије, уз најновију презентацију видео материјала са локације Гувниште. Чула су се многа сведочења и емотивне исповести лица потомака стрељаних из Велике Сејанице (40 страдалих) и других места Јабланичког округа. Јавио се још један сведок, који је видео локацију Барје у Пироту, на коју су одвођени и људи из околине Власотинца и Лесковца (наводно њих близу 300).

22.октобар 2010, петак – ЛЕСКОВАЦ

Трећи истраживачки дан почео је састанком са локалним сарадницима М.Шоп Ђокићем и Вишеславом Костићем, потомцима стрељаних

трговаца из Лесковаца, крајем 1944. и нашим сарадником Милутином Миладиновићем, бившим тужиоцем из Лебана. Најпре смо се упутили на најпознатију локацију у овом округу, **Славник**, у општини Бојник, негде око 23 км од Лесковца. Према цртежу публицисте Саве Димитријевића, који је исти забележио, на основу исказа сведока

и актера, дошли смо на локацију поред пута, пред сам улаз у омање село Славник.

Потенцијалне локације су с горње и доње стране мостића, преко потока, на неких 500 метара од села. Тачно како нам је мапа и говорила, на тој локацији, у шикари, поред самог потока изнад пута, постоји четвртасто улегнуће димензија 15 x 20 метара, а слично је и с доње стране пута. Улегнуће је дубине и до 30 центиметара, а локација је према потоку подзидана камењем, вероватно да вода не би ронила земљу.

Снимљен је и сабирни логор-затвор, на врху брда на улазу у Славник, који је касније претворен у основну школу. Затвореници су држани у дубоким и пространим подрумима и одатле су, везани жицом, спровођени долином до потока где су биле ископане две велике јаме. Ту су вршене егzekуције, најчешће у групама по 30–так лица. Примећен је велики страх код становништва које је одбијало да говори јавно о ликвидацијама 1944. иако је од тих догађања прошло готово седам деценија.

Друга локација коју смо посетили је село Лапотинце, на 12 км од Лесковца. Она се, према сведоцима, налази на самом ободу села на локалитету Американска њива. И овде смо имали проблема да нађемо неког ко би нас одвео до локације, због завере ћутања. Занимљиво је да је из овог места и први опуномоћеник ОЗН-е за Јабланички округ, Игњат Миљковић Ицко.

Коначно смо успели да придобијемо грађанина ромске националности Трајка Латифовића, који нам се представио као учесник НОР-а. Локација се налази на ободу насеља у шикари, поред потока, зарасла у густу траву и трње. Поред ње се налазе оранице. Постоје прича да су приликом орања њиве пронађени остаци жртава стрељаних 1944. У књизи стрељаних се такође наводе као места егзекуције у највећем броју случајева, локације Лапотинце и Славник. Анализом око 750 стрељаних у овом округу, установили смо да су ово највеће локације, а упадљиво је мањи број стрељан са територија Бојник, где

се налазе највеће гробнице, па је то једно од објашњења зашто се у овој општини о томе ћути и што постоји највећи страх од покретања ове теме. Само у току једне ноћи 31. 10 1944 на Лапотинце је доведено и стрељано 81 лице, углавном из Лесковца.

Друга непознаница, која остаје пред Комисијом, да ближе испита зашто је готово 300 лица из околине Лесковца и Власотинца одведено у Пирот на стрељање, а егзекуције нису извршене на овим местима. Једно је објашњење да се желео растеретити репресивни апарат, док је у Пироту стрељања било, условно речено, недовољно. С друге стране, пожељније је било да се ликвидације обаве у другој средини због међуљудских односа. **На крају** све досадашње налазе представили смо и на научном скупу у организацији лесковачког Народног музеја.

23.октобар 2010, петак – ЛЕСКОВАЦ

Четвртог дана, већ у преподневним сатима, заједно са екипом ТВ Лесковац, дописником Новости и нашим сарадницима и сведоцима обишли смо град Лесковац и снимили затворе и локације где

су вршене углавном појединачне егзекуције. Прва од њих била је кућа доктора Данила, у самом центру града, која је служила као истражни затвор и место за саслушавање кроз који је прошло на стотине ухапшених. Други затвор у граду била је пространа кућа трговца Душана Смејурије, поред које су уједно вршене егзекуције или су сахрањивани појединачно људи страдали у истражном поступку. Такође је као затвор служио и објект Пољопривредне школе у Лесковцу, удаљенији од самог центра. Снимили смо и зграду која је била седиште Опунмоћства ОЗН-е у самом центру Лесковца. Саслушали смо исказе неколико сведока и потомака страдањима лица у тим затворима. Договорена је даља сарадања на истраживању ове теме и предложени кандидати за чланове локалне Комисије (М.Шоп Ђокић, М.Миладиновић, В.Костић). Разговарали смо и са бившим високим функционером службе безбедности Николом Илићем којем смо понудили сарадњу на даљој изради и објављивању, што детаљнијег и прецизнијег извештаја за овај округ.

Ц) ПОДНОШЕЊЕ ЗАХТЕВА ЗА ЕКСХУМАЦИЈУ

На основу претходних истраживања и пробне ексхумације коју су извршили сарадници Комисије **поднет је 9. септембра 2010. Захтев за ексхумацију** једне од тајних гробница на територији Тимочког округа **Вишем јавном тужилаштву у Зајечару** по којем из необјашњивих разлога се за сада још увек не поступа :

Министарство правде Републике Србије
Државна комисија за тајне гробнице
после 12. септембра 1944.
Обдор за ексхумацију тајних гробница

Вишем јавном тужилаштву
Зајечар

ЗАХТЕВ ЗА ЕКСХУМАЦИЈУ

Поштовани,

Влада Републике Србије донела је на својој седници 9. јула 2009. закључак о оснивању Државне комисије за проналажење и обележавање свих тајних гробница у којима се налазе посмртни остаци стрељаних после ослобођења 1944. (скраћено „Државна комисија за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944“) која је конститутивну седницу одржала 12. новембра 2009. године. Чланови Државне комисије су представници државних институција, научних установа и стручњаци из различитих области.

У оквиру наведене Комисије формиран је и *Обдор за истраживање и евидентирање тајних гробница* са задатком да истражи и прикупи сву доступну документацију у вези са питањем страдања лица од

комунистичког режима после 12. септембра 1944. године као и *Одбор за ексхумацију* са задатком да води процес ексхумације гробница и идентификацију жртава. На основу архивских истраживања на терену и сведока *Одбор* је уз помоћ локалне комисије на територији Зајечарског округа да сада евидентирао преко 600 лица страдалих после 12. септембра 1944. године. Пострадали су највећим делом похрањени на пет локација у Зајечару и околини (две на брду Краљевица, две у кругу Касарне и једна на путу за село Николичево) две у Књажевцу (Липовица и код Јелака) и једној у Бољевцу (Поток Змијанац).

Градско веће Зајечара је 10. јуна 2010. такође основало Комисију за тајне гробнице убијених после септембра 1944. на територији Зајечара, на чијем је челу др Слађана Јоковић Крстић, помоћница градоначелника. Задатак ове Комисије је да, у сарадњи са Државном комисијом за тајне гробнице, тачно утврди локације масовних гробница, попише све жртве и организује да се посмртни остаци похране у јединствену гробницу.

Комисија за тајне гробнице је заузела став да ће, заједно са локалним комисијама и самоуправама, иницирати поступак ексхумације жртава у случајевима где се на основу аргументованих доказа поједина лица са спискова могу повезати са конкретним локацијама, где постоји интерес потомака као и техничке и финансијске могућности за ексхумацију. Процес ексхумација се предузима у циљу потврђивања локације, евентуалне идентификације лица и њихове достојне сахране.

Једна од многих жртава у Зајечару је и индустријалац из Бољевца, Душан Томић, који је, на основу доказа које прилажемо, заједно са многим другим лицима стрељан без суда почетком фебруара 1945. Његов син др Добривоје Томић, представник жртава у Државној комисији, га је са мајком последњи пут посетио у затвору 12. фебруара 1945. и био очевидац једне од масовних гробница у Зајечару у подножју Краљевице. Поменута локација се налази на ободу Зајечара, на уласку у парк Краљевица, поред помоћног стадиона, тако да постоје погодне техничке и други предуслови за ексхумацију. Наведена локације је већ 1993, на основу исказа многих других сведока, била обележена од стране локалних власти већим дрвеним крстом.

Будући да се ради о врло поузданом сведоку масовне гробнице и да постоји интерес потомака и породица жртава на територији Зајечарског округа да пронађу посмртне остатке својих рођака и предака и достојно сахране, захтевамо од Вишег јавног тужилаштва у Зајечару да покрене поступак даље истраге и ексхумације жртава са локације у подножју Краљевице. Сматрамо да овоме треба приступити што хитније будући да је протекло доста времена и да убрзано биолошки нестају сведоци и потомци жртава. Уз овај Захтев, прилажемо архивске документе и друге материјалне доказе, као и листу сведока и лица које располажу одређеним информацијама, а које би тужилаштво требало да саслуша у даљем поступку истраге:

1. Сведочење др Добривоја Томића о тајној локацији гробнице подножије Краљевица

- фотографије локације тајне гробнице коју је означио сведок др Добривоје Томић
- фотографије Душана Томића са супругом Радмилом
- фотографија Душана Томића сином Добривојем Томићем пред рат,
- мапа Зајечара са прецизно означеном локацијом тајне гробнице

2. Списак сведока који сведоче о постојању тајних гробница на истој и другим локацијама а која би требало саслушати

3. Документе из Архиве БИА која је предата Архиву Србије о стрељању индустријалца Душана Томића из Бољевца:

- Списак ликвидираних антинародних елемената који имају имовину на територији ГНО Параћин,
- Списак ликвидираних антинародних елемената ГНО Параћин.

4. Сведочење команданта ОЗН-е за Бољевац Миодрага Џојића дато у предистражним радњама Тужилаштва Специјалног суда за ратне злочине у Београду,

5. Документа о страдалим лицима из Окружног архива у Зајечеру - Фонд Окружног народноослободилачког одбора Зајечар, несређено:

- Списак лица притвореника у затвору ОЗН-е у Зајечару од 11. фебруара 1945., (Душан Томић под рб.94)

- Списак лица притвореника у затвору ОЗН-е у Зајечару од 16. фебруара 1945., (Душан Томић под рб.89)

- Спискови материјалних трошкова издржавања осуђеника

6. Одлука о конфискацији имовине стрељаног „народног непријатеља“ Душана Томића из Бољевца бр. 8405, 18. мај 1945.

7. Спискови стрељаних лица на територији Зајечарског округа:

- Саопштење Војног суда при команди зајечарског подручија о стрељању лица као народних непријатеља од 30. новембра 1944.

- Саопштење Војног суда при команди зајечарског подручија о стрељању лица као народних непријатеља од од 14. децембра 1944.

- Саопштење Одељења за заштиту народа (ОЗН-е) – Зајечар од 21. новембра 1944

8. Списак страдалих лица на територији Зајечарског округа који је сачинила Државна комисија

9. Сведочења актера и жртава о тајним гробницама и стрељањима без суда у штампи и публицистици

У Београду 2010

Испред Државне Комисије за тајне гробнице после 12. септембра 1944.

V. ПРЕСЕК УРАЂЕНОГ И ПЛАНОВИ У 2011.

С обзиром на планиране активности може се утврдити, иако у кризној години и у оскудици са средствима, у домену пописивања страдалих лица, захваљујући несебичном ангажовању тима сарадника пребачен је план и пописано је близу 18. 000 страдалих и несталих лица. Томе је допринео и конструктиван приступ Безбедносно-информативне агенције (БИА) која је брзо извршила предају Архиву Србије неких фондова које смо потраживали. Такође се захваљујемо на крају и Архиву Србије, директору др. Миодрагу Перишићу и архивисти Марији Ненадић што јер су нам учинили боравак и рад у овој институцији пријатним и излазили нам у сусрет колико је то било у њиховој моћи. Међутим, што се тиче теренских истраживања Комисија је ту подбацила захваљујући пре свега ипак недовољној материјалној и организационој подршци министарства. Стога се надамо да ћемо у идућој години захваљујући већој обећаној подршци успети да више урадимо, нарочито на плану снимања терена и сведока. У ту сврху, потребан је и обећан од стране Министарства правде један службени аутомобил за потребе Комисије.

У 2011. Државна Комисија ће се више оријентисати на теренска истраживања која нису обављена у овој години као и према истраживањима на терену Војводине, која су у првој години рада била запостављена. Пажња ће бити усмерена ка трагању за документацијом која недостаје, а то су спискови и књиге стрељаних за Београд, Крагујевац, Шабац, Бор, Неготин и друге градове, као и територију Војводине. У том смислу истраживачки тимови ће посетити и истражити документацију У Архиву града Београда, Војном архиву, Архиву Југославије, Архиву Војводине и другим. Наставиће се и са даљом обрадом постојеће грађе БИА у Архиву Србије.

У плану је да се за већ обрађене Округе Тимочки, Смедеревски и Јабланички у току године издају публикације о жртвама и тајним гробницама, у складу са планом, да низ локалних истраживања као коначан производ дају један главни Извештај Влади Србије о тајним гробницама и убијеним лицима после 12. септембра 1944. године.

VI САРАДНИЦИ ОДБОРА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ

Резултати које је постигао Одбор за истраживање у току 2010. године не би били остварени без изузетног залагања и волонтерског рада низа сарадника из целе Србије, координисаним од стране координатора Одбора проф др. Момчила Павловића и секретара Комисије мр Срђаном Цветковића, између осталих издвајамо:

Немања Девић, студент историје
Смедеревска Паланка
Никола Баковић, студент историје
Београд
Горан Давидовић, истоичар, Чачак
Исидора Ивановић, историчар
уметности, Зајечар
Зоран Јанковић, архивист, Зајечар
Д.Хаџи Илић, Књажевац
Живко Топаловић, удружење Мост,
Шабац
Радиша Драгићевић, Бор
Слободан Ћировић, Крагујевац
Александар Динчић, историчар,
Ниш
Никола Поповић, Власотинце
Милутин Шоп Ђокић, Лесковац
Милутин Миладиновић, Лебане

Вишеслав Костић, Лесковац Срђан
Лунгић, Пожаревац
Драган Илић, Пожаревац
Боривоје Поповић, Кладово
Драган Хаџић, Горњи Милановац
Марија Илић, Центар за
документацију, Београд
Марија Ненадић, Архив Србије,
Фонд БИА
Богољуб Најдановић, новинар,
Пирот
Жељко З. Јелић, публициста,
Београд
Жужана Мезеи, архивисткиња,
Нови Сад
Никола Црњаковић, студент
Смедеревска Паланка

Милорад Белић, професор историје,
Ваљево

Милутин Миладнић, тужилац у
пензији, Лесковац

ИНФОРМАЦИЈЕ

Молимо све грађане и заинтересована лица која имају сазнања о локацијама тајних гробница и страдалим после 12. септембра 1944. или им је потребна информација о одређеним лицима да се јаве на сваког дана од 10 до 19 часова на контакт телефон и адресу:

Трг Николе Пашића 11/4, Институт за савремену историју

тел: 011 339 82 48

моб: 065 877 17 57

tajnegrobnice@gmail.com / <http://www.komisija1944.mpravde.gov.rs>